

Maja Wolny

Zwarte bladeren

ROMAN

Vertaald door Steven Lepez

2017

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM | ANTWERPEN

Voor L. en M.

Brussel, mei 1940

Ze waren benig en dun, koud bij aanraking, altijd droog, uiterst zeker: de vingers van een verpleegster die wordt opgeroepen wanneer de kogel al te diep is doorgedrongen. Het werk vergde moed en precisie, Julia moest rustig blijven. Nu echter, terwijl ze onder het lila vloeipapier de verandering van haar lot voorvoelde, kon ze haar ontroering maar met moeite beheersen. Ze wist niet precies welk model die aangenaam aanvoelende verpakking verborgen hield, maar het gewicht vertelde haar dat dit een van de modernere en duurdere toestellen kon zijn. Dit onschuldige pakpapier voor feestdagen werd gebruikt om bonbons of een flesje parfum in te wikkelen. Suzanne wilde de aandacht afleiden van de ware inhoud van de verzending. *À la guerre comme à la guerre* – laat de jongen zich niets in het hoofd halen.

Julia sprong verschrikt van de tafel vandaan. Ze was de koerier vergeten. De ramen waren niet verduisterd, ook al had ze met Suzanne afgesproken dat steeds te zullen doen wanneer ze vier keer op de deur hoorde kloppen. De jongen zat nog steeds op de trap; hij mocht het huis pas verlaten nadat Julia *Alouette, gentille alouette* had geneuried – wat betekende dat er geen tegenbericht zou komen. Ze stapte naar de deur en zong de afgesproken melodie. Het klonk een beetje hees, maar ze spande zich in om de zorgeloze sfeer te creëren van meisjes die de vloer komen schrobben, zingend bij de uitvoering van hun monotone taken.

Ze keek uit het raam naar de natgeregende rue des Ménages terwijl ze deed alsof ze nonchalant de kruimels uit een linnen

doek schudde. De seringgen stonden vol in bloei en het flitste door Julia's gedachten dat ze deze prachtige struiken misschien voor het laatst zag. De witte bloemen kregen al bruine plekken door de te hoge meitemperaturen en de overvloedige regen. Ze volgde de koerier met haar blik, tot hij om de hoek verdween. Het was bijna drie uur, de arbeiders van de fabriek kwamen nog niet naar huis, buiten was het stil. In de afgelopen week had het merendeel van de bewoners de stad verlaten vanwege de oorlog. Het was dus niet vreemd dat de straten bijna leeg waren. Aan de overkant van het anders zo drukke kruispunt stak een rijk geklede man met zijn jachthond over en bij de winkel van Meibaum stond een agent op zijn horloge te kijken. Julia deed alsof ze hem niet zag; met een snelle beweging liet ze de rolgordijnen neer. In de kamer heerste schemer.

Eindelijk kon ze terugkeren naar de tafel, waarop haar lotsbestemming lag in die stijlvolle verpakking. Het papier geurde naar eau de cologne. Julia dreef in gedachten weg naar de andere kant van de stad, waar de huizen verzorgde tuintjes hadden en bedienden gracieus deuren openden voor verwachte gasten. Ze wist dat ze het papier weldra zou openscheuren; dan zou alles in haar leven veranderen. Even dacht ze dat ze de witte strik waarmee het geschenk was omwikkeld voor een andere gelegenheid zou houden, maar ze wees zichzelf terecht omwille van die gedachte, die ze typerend vond voor de *petite bourgeoisie*.

Haar vingers raakten de subtiele poreusheid aan, genoten van de koelte van het metaal en streelden de bekende vorm. Ze opende haar ogen. Naast haar handen waren haar ogen haar grootste schat; het waren niet zulke mooie, sprekende ogen als die van haar zus Mindla, op wier blik de simpele jongens van Końskowola en de gymnasiasten van Puławy verliefd werden. De oude mevrouw Baruch had haar weleens berispt: 'Kijk niet zo om je heen, je trekt nodeloos de aandacht.'

Baruch kwam twee keer per week bij de familie langs; ze deed

de was en hielp bij het koken. Na de dood van hun moeder – Julia was nog maar zeven – begon alles te verbrokkelen. Er was geen *challe* meer, en ook geen gebak. Elke dag aten ze uien, tot ze er een afkeer van kregen. Majer, hun oudere broer, vond een spelletje uit: je bijt in een ui, knijpt je neus dicht en verbeeldt je dat het een ananas is. Julia had nog nooit ananas geproefd, maar ze wist dat het iets lekkers moest zijn. Ze herinnerde zich de lange, rossige vlechten van de uien, die van de markt van Kazimierz kwamen, de grijze bolletjes knoflook, soms ook wat wortelen. Ze zag haar steeds meer voorovergebogen vader en bad om eindelijk te mogen werken. Julia's ogen waren klein, en er zaten eeuwig wallen onder. Misschien konden ze juist doordat ze zo onopvallend waren, waarnemen wat niemand anders zag: gevaar, een gebroken tak, de eerste roestvlekken, een afgebroken nagel, bloed op handen. De grote reënnogen van Mindla weerspiegelden droefenis en verdriet en de bereidheid tot zelfopoffering. De kleine lieve Mindla. Ze hadden elkaar al bijna drie jaar niet gezien. Ze maakten zo zelden ruzie. De zussen Diamant, hard en edel – zeiden de collega's van de partij. Binnenkort zouden ze elkaar weer in de armen vallen.

Ze scheurde het laatste stukje papier af. En toen zag ze het: op tafel lag een echte Leica model A – de beste kleinbeeldcamera die in Europa te krijgen was. Julia's vingers strengelden zich om de lens. Ze wist dat ze niet mocht teleurstellen.

Maart 1934

Julia werd nat van het zweet wakker. Ze wilde nu niets liever dan in haar eigen bed liggen, dat net naast Mindla's bed stond, naar de latrine achter het huis rennen en zich bevrijden van de vreselijke druk in haar darmen. Pijn reet haar buik uiteen, maar ze konden niet stoppen. Ze waren 's avonds in Berlijn vertrokken en bevonden zich nu ergens in Nedersaksen.

'Hoe lang moeten we nog?' vroeg ze aan Misza, de geblokte chauffeur die haar veilig naar Parijs moest brengen.

'Minstens tien uur. Misschien nog meer. We zijn waarschijnlijk verkeerd gereden.'

'Ik hou het niet meer, Misza. Je moet stoppen.'

'Andrzej heeft duidelijk gezegd: "Geen tussenstops – alleen om te tanken."'

'Tank dan!' schreeuwde ze, meer van de pijn dan uit ongeduld.

Misza zette de wagen aan de kant. Hij zag hoe Julia uit de wagen sprong en naar de dichtstbijzijnde struiken rende, niet lettend op de regen. Hij nam een metalen benzineblik uit de koffer en begon benzine bij te gieten. Ze was geen mooie vrouw: mager, benig, met een veel te grote neus. In de partij speelde uiterlijk geen grote rol, maar het was leuker geweest om deze tocht te maken met een chic geklede en met parfum besprenkelde schoonheid. Er bestonden vrouwen die nooit vuile nagels hadden, zoals de vrouw van advocaat Mesner. Naar het scheen waren er ook die bijna nooit naar het toilet hoefden; zij gingen hooguit twee keer per week. Die vrouwen behoorden tot een andere klasse,

die hij in theorie zou moeten verachten. Binnen enkele jaren, zodra de wereldrevolutie triomfeerde, zou alles veranderen; dan zouden al die hoeden, korsetten en kanten handschoenen op de vuilnisbelt belanden.

Misza zag hoe Julia haar broek optrok en in de richting van de wagen liep. Hij wilde het portier al voor haar openen, maar plotseling maakte ze rechtsomkeert en liep terug naar dezelfde struik. Gedesillusioneerd stak hij een sigaret op. Nu waren er nog vier over. En zij rookte trouwens ook; weldra zou ze hem smekend aankijken, zodat hij met haar zou moeten delen.

Na een klein kwartier waren ze klaar om te vertrekken. Het scheen Misza dat Julia tijdens dat korte oponthoud nog verder vermagerd was. Natte haren kleefden om haar smalle gezicht, en haar magere, jongensachtige lichaam rilde van de kou. Toch wekte ze geen medelijden op. Er was iets hards in haar, zoals bij een door zeewater doorweekte zeeman. Misza voelde zich niet op zijn gemak bij haar. Hij begreep waarom ze geen verloofde had. Geruchten deden de ronde dat ze zich na de vergaderingen van het collectief voor langere tijd opsloot met een van de kameraden, een grote, besnorde man die getrouwd was. Julia's leeftijd was niet bekend. Ze grapte dat haar ouders zelf niet eens zeker wisten wanneer ze geboren was. Misza meende dat ze beslist minstens vijftienvintig jaar moest zijn en dus een oude vrijster. Op die leeftijd behoorde je al kinderen te hebben. Er is een nieuwe generatie nodig om een communistische staat op te bouwen, dacht hij terwijl hij sukkelde met de slecht werkende ruitenwissers. Het weer zat niet mee. Gelukkig viel Julia in slaap, en Misza besloot daarvan gebruik te maken door opnieuw te roken.

Ze reden over een lege weg. De Duitse wegen waren recht, zonder de putten die zoveel in het oosten van Polen voorkwamen. De weg die Misza af en toe nam om naar zijn ouderlijke huis terug te keren, was een aangestampte strook grond, door Polen, Wit-Russen en Joden betreden; miljoenen voeten en paar-

denhoeven trokken naar het oosten en baanden de weg die hij honderd jaar later met zijn dienstwagen bereed, al even makkelijk in de modder wegzinkend als de wielen van houten karren hadden gedaan. Vorig jaar hadden de boeren hem nog uit de smeltende sneeuw getrokken. Paarden trokken aan het ijzer, de motor ronkte radeloos, de wielen deden de blubber opsprengen; ze duwden en sleurden tegelijk, tot er uiteindelijk beweging in kwam.

Het was drie uur 's nachts. Julia werd wakker. Haar ademhaling was zwaar en piepend geworden. Met een rare stem vroeg ze om water. Misza protesteerde niet toen ze opnieuw moesten stoppen, want het zag er slecht uit. In deze toestand zou ze Parijs niet halen. De plannen moesten worden gewijzigd, ze moest eerst beter worden. Wat kon hij doen? Misza goot restjes water in de tinnen beker en dacht na. Toen maakte hij van restjes verband twee kompressen, die hij in regenwater dompelde. In Duitsland, uitgezonderd Berlijn, hadden ze eigenlijk geen contacten. Brussel was de enige optie, en die stad lag nog zo'n driehonderd kilometer hiervandaan. Hij was al eens met de auto naar België gereden; hij had Max naar Gent gebracht voor zijn studie economie. Dat was ook zo'n lange reis geweest. Maar Max was gezond, hij klaagde niet en sliep als een prins.

De kompressen met koud water boden Julia verlichting. Ze viel weer in slaap en Misza kalmeerde zijn zenuwen met een voorlaatste sigaret. Een nieuw pakje zou hij in Brussel krijgen. Als ze er nu maar voor de middag zouden aankomen!

Ondertussen dreef Julia in haar droom over weiden, ze dacht dat ze de stem van haar moeder hoorde, en ook gezangen van rouw en kaddisj. Ze stonden er met z'n drieën – de droevige, verweesde broer en de twee zussen – en huilden verslagen. Ze wisten dat er iets ergs was gebeurd. Mama sliep en zou niet meer wakker worden, hoewel ze altijd kwam om Mindla op te beuren wanneer die 's nachts huilde. Dus besloten zij en haar zus om

hulp te schreeuwen. Werd ze nu maar wakker, ontfermde ze zich maar over hen. Hun vader keek hen radeloos aan en ze gaf Majer, die niet goed wist wat hij moest doen, een duw. Hij trok gekke bekken naar de meisjes, dat was het enige wat in hem opkwam. Majer was drie jaar ouder dan Julia en behandelde zijn zussen als een noodzakelijk kwaad. Verstijfd door de kou drukten ze zich tegen elkaar aan en vielen bij de kachel in slaap. Misschien sliepen ze helemaal niet, maar waren ze betoverd, want Julia noch haar broer of zus hoorde het geklop op de deur. In hun huis sloofde een kennis uit de stad zich uit, geen Jodin, maar een Poolse. Hoe was zij hier geraakt? Misschien was ze door de schouw gevlogen? Ze keek hen met droefenis aan. Haar ogen waren even goed als de voor altijd gesloten ogen van hun moeder. Ze zette een glazen pot met honing op tafel.

‘Dat is voor jullie, als troost.’

Ze wierpen zich gulzig op de honing, want ze hadden sinds de ochtend niets meer gegeten. De klonterige zoetigheid brandde in hun keel.

Misza zag in de spiegel dat Julia bezig was te stikken. Ze begon opeens te hoesten en kon niet meer ophouden. Iets kraste in haar, schraapte aan haar strottenhoofd en deed haar tengere lichaam schudden. Hij moest weer stoppen, omdat ze met haar hand beduidde dat ze opnieuw ging overgeven.

‘Een kruisweg, een kruisweg.’ Misza geloofde al vele jaren niet meer in God, maar veel Bijbelse uitdrukkingen bevielen hem. Als opgroeiende jongen in een katholiek gezin had hij ontdekt dat gebeden niet verhoord kunnen worden, want anders zou er op de aardbol een nog grotere chaos ontstaan. In ieder geval kon je stoppen met het versturen van steeds dezelfde verzoeken naar de hemel. Maar mocht een van de goden – de Joodse of Poolse, dat deed er niet toe – Julia gelukkig en zonder veel gekerm Brussel laten bereiken, dan zou dat iedereen goed uitkomen.

Om acht uur ’s ochtends staken ze de grens over. Julia deed als-

of ze sliep, zo was het afgesproken. Het zou de grenswachters niet mogen opvallen dat ze ziek was. Over drie uur konden ze in Brussel zijn. Daar zou Misza zijn passagier toevertrouwen aan de kameraden van Secours Rouge en eindelijk naar Warschau terugkeren. Hij verlangde naar de blanke, zachte boezem van Halina, naar haar zoute geur, en zelfs naar haar nooit zwiggende, schelle stem. ‘Het liefst heb ik dat ze stilzit, een beetje pruilerig. Of iets in mijn oor fluistert. Mijn beest, mijn kleine schaamteloze lellebel,’ mompelde Misza, en hij lachte in zichzelf. Hij zou het op de een of andere manier nog enkele dagen volhouden.

Hij parkeerde voor een onopvallend huis van rode bakstenen aan de rue Margot, twijfelde even en keek voor alle zekerheid nog eens in zijn notitieboekje. Het adres klopte. Exact hier woonde Jean, de kameraad die ze om hulp mochten vragen. Misza stapte uit zijn wagen, liep naar de voorgevel van het huis en klopte aan. Hij wachtte gespannen, maar niemand deed open. Even dacht hij dat Jean uit de stad vertrokken kon zijn, of misschien zelfs uit het land. Als dat maar niet zo is, dacht hij en hij sloot zijn ogen in de hoop dat de situatie verbeterd zou zijn wanneer hij ze weer opendeed.

Julia stak haar hoofd uit de wagen en kreunde zachtjes.

‘Misza, waarom ga je niet naar binnen?’

‘We moeten even wachten. Er is niemand thuis.’

Hij keerde terug naar de wagen. Julia zuchtte diep en viel in een ondiepe, onrustige slaap. Misza deed alsof hij de krant las om zich een alibi te verschaffen voor de nieuwsgierige ogen van voorbijgangers. Hij besloot dat ze tot vier uur in de namiddag bij het huis zouden wachten. Misschien werkte Jean vandaag in de fabriek. Als hij niet kwam opdagen, zouden ze aan andere arbeiders die van hun werk terugkeerden discreet moeten vragen naar de plaats van de partijvergaderingen. Dat zou niet makkelijk zijn, want Misza kende slechts een handjevol Franse woorden. In het slechtste geval zou hij Julia naar het plaatselijke zie-

kenhuis brengen. Ze zouden zich dan voordoen als toeristen op weg naar Lourdes. Hij gniffelde. Zelfs Władek zou niet op dat idee komen. Een communist op weg naar Lourdes, het is moeilijk om een betere smoes te bedenken. Zijn moeder zou opgetogen zijn geweest. Ze zou denken dat hij zich bekeerd had. 'Wees gegroet Maria, vol van genade,' herinnerde Misza zich. 'Help ons om de zondaar Jean te vinden...'

Na twee uur wachten ontwaarde hij een silhouet dat hij herkende. Ze hadden elkaar slechts één keer eerder gezien, op een partijbijeenkomst in Berlijn, maar Misza was zeker dat die grote, magere man met snor Jean Pirotte was.

'Jean!' Hij sprong uit zijn wagen en liep zijn richting uit. '*C'est moi*, Michał Kończyk. Misza. Uit Polen.'

Jean glimlachte. Hij maakte een nerveus gebaar waarmee hij om discretie verzocht. Ze liepen in de richting van de wagen. Jean duwde Misza in de passagiersstoel en sprong zelf achter het stuur. Ze reden snel weg.

Julia kermde stilletjes. '*Courage*,' fluisterde de grote man die juist haar leven had gered. Ze was dankbaar voor zijn komst. Met zekere hand bestuurde hij de wagen, en af en toe keek hij bezorgd om naar haar. Na al die uren met de onsympathieke Misza, voor wie deze reis een straf was, voelde Julia zichzelf opknappen. Zelfs het weer leek beter te worden. Het hield op met regenen en de lucht vulde zich met een aangename versheid. De chauffeur verzekerde haar dat ze bijna op hun bestemming waren.

Toen de wagen tot stilstand kwam, probeerde Julia op eigen kracht uit te stappen. Ze wilde die vriendelijke Belg laten zien waartoe ze in staat was, maar ze voelde alleen maar een bedrukkende golf misselijkheid, gesuis in haar oren, en de panische angst dat ze te laat zou zijn om van alles afscheid te nemen.

Later, toen ze weer bij bewustzijn gekomen was, kon ze zich niet herinneren wat zich enkele uren, misschien zelfs dagen, eerder had afgespeeld. Was het dag of nacht? Ze deed haar ogen

weer dicht. Ze lag in een schoon bed en ergens op de achtergrond speelde een radio. Iemand hield haar hand vast.

Enkele maanden later was ze helemaal hersteld. Jean schoof een trouwring rond haar vinger, en op dat moment voelde ze vooral dankbaarheid. Hij bood haar in die moeilijke tijd niet enkel zijn eigen bed en de zorg van een bevriende dokter aan, maar ook zijn achternaam en het paspoort dat ze zo hard nodig had. Ze wisten weinig van de ander, maar wilden niets voor elkaar verbergen. Het huwelijk betekende broederschap en gelijkheid. Pirotte. Julia Pirotte. Zo ging ze vanaf dan heten, en daar was ze heel blij om. De nieuwe naam klonk als een pseudoniem en gaf haar moed op deze vreemde grond. Eindelijk zou ze haar naam niet meer hoeven te spellen. Misschien zouden de mensen haar hier in België ooit als een van hen beschouwen. Met een Belgisch paspoort en een nieuwe achternaam kon ze zonder obstakels rondreizen in Europa. Op het strafblad van Jean stonden alleen een etmaal arrest en enkele zware verhoren, maar Julia had – wat hem ontzettend imponeerde – vanwege haar communistische ideologie enkele maanden in een Poolse gevangenis doorgebracht. Hij raakte de littekens op haar rug aan en was tot tranen bewogen.

Ze glimlachten naar elkaar bij de burgerlijke stand, uitgedost in hun beste kleren – zij in geleende schoenen die knelden – en erkenden deemoedig dat deze relatie niet eeuwig zou duren. De vooroorlogse wereld, hun wereld, verdween als de nazomer met de eerste vrieskou. Er moesten snelle beslissingen genomen worden. Ze zouden vlugschriften drukken, deelnemen aan manifestaties *contre la vie chère, contre le facsisme, contre la guerre*. Ze konden elkaar niet veel beloven.

Steeds als ze voor enkele dagen afscheid namen, zei ze tegen hem: ‘Wanneer ik terug ben, zal ik je vertellen wat ik vandaag heb gedroomd.’ Ze vielen elkaar daarna in de armen, verheugd dat hun nachtmerries niet waren uitgekomen.

Het geloof in voorgevoelens was haar door haar moeder ingeprent. Soms had Julia het gevoel dat ze van bovenaf toekeek, en medelijdend het hoofd schudde. Of dat ze de gedaante aannam van de kioskhoudster of haringverkoopster, omdat die prekerig op haar wilden inpraten. Haar herinneren aan een niet-bestaande God, dreigen met het vingertje, en met een karakteristiek gesmak orde op zaken stellen. Wanneer ze boos was, vertrok haar mooie gelaat in zo'n strenge, lelijk makende grimas dat Julia die blik niet kon verdragen en meteen aan haar voeten hing. In enkele ogenblikken herwon het gezicht zijn oude schoonheid, die echter in de daaropvolgende jaren werd weggespoeld door de dagelijkse hardheid van het bestaan: ijskoud water van de rivier naar het huis dragen, de eeuwig vuile vloer schrobben, de lege potten poetsen met as, waarvan de smaak doordrong in gierst en aardappelen, in een lichte bitterheid gedoopt wanneer stiekem het geblutste, tinnen bord afgelikt werd.

Julia had in haar kindertijd heel veel armoede gezien – van de vuile, kleverige soort, met vliegen. Slechts een enkel gebaar volstond om die weg te slaan, maar daar had niemand de kracht toe. De mensen vielen vermoeid van hun eigen ellende in slaap; de dood leek de enige verlossing, dus wachtte men op haar als op een gemaskerde verlosser – licht angstig, maar ook hoopvol.

Als tiener was ze samen met Mindla en Majer lid geworden van de partij. Hun vader en de oude mevrouw Baruch werden er moedeloos van. Wat een schande! Niemand in Końskowola mocht het te weten komen. Want anders zou niemand nog iets van hun vader willen kopen en zou er nog meer armoede ontstaan. En ze waren al aan het verhongeren. Nog goed dat het water in de rivier gratis was, want mevrouw Baruch verdiende bij met het wassen van het ondergoed van de familie Marczyński. Wanneer zij te weten zou komen dat de kinderen Diamant communisten waren, zou dat werk waarschijnlijk worden opgezegd. Het vuil van de familie kan met niets verwijderd worden.

Wanneer Julia Jean over haar kindertijd vertelde, was hij ontroerd door de ontberingen die ze had meegemaakt. Haar leven was tot dan toe niet meer of minder heroïsch dan het leven van andere jonge communisten in Polen. Het vermaakte haar wel een beetje dat Jean hen allemaal als helden beschouwde. Julia was beter bestand tegen onheil. Ze liep er niet van weg. Donkere steegjes, stinkende winkeltjes in de voorsteden van Brussel riepen geen weerzin op, maar herinnerden haar aan datgene wat ze in het oosten van Polen had achtergelaten. Ze maakte gebruik van een geleend toestel. De foto's verschenen anoniem in het partijblad *Drapeau Rouge*. Ze wist dat ze tot meer in staat was. Ze hoefde enkel ijverig te werken en te blijven leren, zich nieuwe technieken eigen te maken en zelf foto's te gaan ontwikkelen.

Jean stelde haar voor om van zijn eigen spaargeld een cursus fotografie te betalen.

'Als je voor het examen slaagt, zul je veel opdrachten krijgen van verschillende kranten. Ze sturen je naar andere landen. Je spreekt Russisch, dus misschien reis je zelfs naar de Sovjet-Unie en zul je beschrijven hoe daar het communisme wordt opgebouwd.'

'Ik kan niet in het Frans schrijven.'

'De taal van de fotografie is universeel. Dat iedereen in België maar te weten komt dat je anders kunt leven.'

Julia begon in september aan de cursus, maar wilde niet dat Jean die zou betalen. Na hele dagen werken in een metaalfabriek was ze tijdens de lessen doodmoe. In Końskowola ging ze soms naar school, soms niet. Als haar vader haar en Mindla in de werkplaats nodig had, verlieten ze de les. Uiteindelijk vond mevrouw Baruch het beter om de meisjes uit te schrijven en het schoolgeld uit te sparen. Majer kon gaan en zijn zussen 's avonds onderwijzen.

Begin 1940 voltooide ze met onderscheiding de cursus fotografie. Op de eerste foto die ze maakte als net aangeworven re-

porter stonden sneeuwkllokjes. Ze had ze aan de avenue Louise gevonden, in het centrum van de stad. De bloemen groeiden op de grasstrook die twee rijbanen van elkaar scheidde, weerloos en zich niet bewust van de gevaren die het land boven het hoofd hingen. Julia keek naar de kleine kelkjes van de bloemen, waarin de hoop op een snelle lente en een zorgeloze zomer sluimerde. Het was de eerste en laatste keer dat ze sneeuwkllokjes zag in Brussel.

Kielce, de eerste dag, 30 juni 2011

Ik raak dit witte wereldwonder aan en denk aan Laura's vinger-tjes kort na de geboorte. Ze waren delicaat, rozig violet, nog steeds omgeven door de warmte van het vruchtwater. Ik wilde ze omsluiten in mijn handpalm, die haar moest beschermen tegen al het kwaad van de wereld. En toen zag ik de bruine moedervlek op haar linkerarmpje: ovaal; hij deed me denken aan een insect. Een bijzonder kenmerk, dacht ik, daaraan zal ik onze dochter herkennen wanneer er ooit iets ergs gebeurt. Ik weet niet waarom ik dat dacht. Eli besloot eenzelfde ovaal te tatoëëren op zijn arm. Ik dacht dat hij een grapje maakte, maar hij deed het echt.

Ik raak het witte wereldwonder aan, dat me deze lente uit een speciale kwekerij in de buurt van Gent toegestuurd werd. Het kostte me een fortuin. Mijn orchidee is prachtig en veeleisend. Linnaeus koos voor deze soort de naam *orchis*, in het Grieks *teel-bal*. Voor hem belichaamde een orchidee seksualiteit en potentie. De oud-Griekse medicus Dioscorides raadde een extract van orchideeën aan als gezond afrodisiacum. Toen ik in Turkije was, dronk ik salep, een geestverkwikkende drank van orchideeknollen. Nadien schaamde ik me ervoor dat er, om mijn dorst te lessen, zoveel bloemen waren vernield.

Een orchidee laat zich niet aanraken, maar ik doe het zo nu en dan toch. Ik kan me niet bedwingen. De bloem voelde zich heel snel thuis in mijn bescheiden appartement. Ook al werd ze gekweekt met de tafeltjes van luxe-residenties, vijfsterrenhotels en

directeurskabinetten in gedachten, ze begreep snel dat de adoratie die ze hier in de Złotastraat in Kielce zou ervaren alle ongemakken zou compenseren. Eén keer per week wrijf ik met een wattenstaafje, gedrenkt in mineraalwater, over haar bladeren. Ik hou niet van stof. Stof op de bladeren van planten doet me aan de dood denken. Ik bekommer me om de vochtigheid van de ruimte, ik doseer het licht; orchideeën hebben een hekel aan veel zon. Laura lacht me uit en zegt dat ik meer van bloemen dan van kinderen houd. Dat is natuurlijk niet waar. Maar ik weet dat de mensheid zonder bloemen in barbarij vervalt. Van kinderen hou ik misschien effectief niet, mijn eigen dochter uitgezonderd natuurlijk. Ik heb haar Laura genoemd, omdat ze de bekroning van mijn leven is. De naam Laura klinkt in elke taal prachtig. In het ziekenhuis in Berlijn sprak men de naam met een te harde Duitse 'r' uit. Gelukkig kon Eli die mooi en zacht articuleren. Ons Duimelijntje. *Däumelinchen*. Alles gebeurde zo snel, we wisten niet wat het betekende om een kind in huis te hebben. Je moest alles 's nachts leren, op avondcursussen en van de burens. Ik had nooit gedacht dat het moederschap zo moeilijk was, moeilijker dan plantenkunde, moeilijker dan wetenschappelijk werk, colleges en vooronderzoek, synopsissen, lezingen en publicaties. Alles wat me tot dan toe geleerd was, of wat ik zelf ontdekt had door intensief werk, had geen zier te maken met die nieuwe grote missie.

Het kweken van planten bracht me geduld en precisie bij. Wanneer ik een wattenstaafje in olijfolie dompelde en daarmee de roze billetjes van Laura waste, dacht ik aan orchideeën, aan hun menselijke vorm, die verslavend werkt, zoals de geur van een pasgeborene.

Mijn liefde voor planten begon toen ik zelf nog een kind was. December was het, misschien januari, ergens in de jaren zeventig. Het was een ijsskoude dag. De geraniums en de hele tuin lagen onder een dik pak sneeuw. Worstelend tussen de sneeuwhoppen

bereikte de vermoeide postbode ons huis; hij overhandigde mijn verbaasde moeder een pakje uit Warschau. Een verre bloedverwant van vader vertrok voorgoed naar het buitenland. Als afscheid stuurde hij de familie geschenken. Wij kregen een tafellaken, een boek en twee citroenen. In die tijd was dat in Bielaki, ons ver van de wereld verwijderde dorp, een rariteit. Moeder kigde van vreugde en drukte de vruchten triomfantelijk tegen haar boezem; voor even werden ze haar verlengstuk, een nieuwe, zure rondheid, exotisch en onbereikbaar hard. De schil van de citroenen begon een beetje uit te drogen. Moeder legde ze snel in de koelkast en rende naar de buurvrouwen om raad te vragen over de toepassingen van het geschenk. Het bleek dat je het vruchtvlees in schijfjes kon snijden en konfijten. De schil kon geraspt en gebruikt worden bij het bakken van taart. Nauwgezet volgde ik elke beweging van het mes van mijn moeder, wanneer ze de vruchten sneed en ze schijfje voor schijfje in de glazen pot met suiker gooide. Mij interesseerde maar één ding: de pitten. Ik had me voorgenomen ze te zaaien, en verbeeldde me al een citroenkweker te zijn. Ik plantte de pitten in vier verschillende bloempotten. Ik maakte de aarde rul, gaf de pitten water en wachtte af. Mijn broers lachten me uit, maar ik geloofde in mijn experiment. Enkele weken later verscheen in het midden van een van de bloempotten een groene scheut. Hij zag er weinig bijzonder uit, bijna als onkruid. Ik toonde hem aan niemand. Ik wachtte verder af. En... tot grote jaloezie van mijn broers groeide er een kleine citroenboom uit. Na een jaar werden er zelfs minicitroentjes geboren. Ze konden niet gegeten worden, maar dat was niet het belangrijkste. Er kwamen planten op mijn vensterbank bij. Ik begon te experimenteren met verschillende zaden, las boeken, praatte met bloemisten. Als tiener dacht ik er zelfs aan om biologie te studeren, maar in vergelijking met het leven van de planten leek de dierenwereld me zo saai dat ik ten slotte voor het koninkrijk van de mens koos. Ik werd historicus.

Contacten met de familie onderhoud ik allang niet meer. Ik zag moeder voor het laatst tijdens een zondags middagmaal in 1991, enkele jaren na de dood van vader, net nadat ik eindelijk de moed bij elkaar had geraapt om haar rechttoe rechtaan te vragen wat er tijdens de oorlog was gebeurd. Ik verzamelde materiaal voor mijn thesis en botste op nooit eerder naar boven gekomen archiefstukken. Ik voerde ook enkele gesprekken met mensen die de oorlog hadden overleefd, maar uit ons dorp waren verhuisd, nu wilde ik weleens weten of het allemaal waar was. Aan tafel viel een doodse stilte. Mijn broers keken me ontzet aan. Ik dacht dat moeder zou opstaan en me een mep in het gezicht zou geven, ik wachtte op die van ongegronde verdenkingen aanzwellende mep, op de pijn die verlichting zou verschaffen. Ik zou mijn gezicht snel met ijskoud water in de put kunnen wassen en de roddels kunnen vergeten, de laster die veroorzaakt was door een tijdens oorlogsjaren uitgehongerde verbeelding. Maar moeder veegde haar mond met een servet schoon en knikte. Ze keek me aan, schraapte met haar vork het vlees van de eend en zei, tegen zichzelf of tegen God: 'Wie geboren en opgegroeid is in tijden van vrede, zal nooit begrijpen wat oorlog is.' Daarna boog ze haar hoofd lichtjes en glimlachte goedaardig. 'Weronika, jullie weten niet wat angst is. Jullie zijn eeuwige kinderen. Ik was twintig jaar, had een huishouden en na oma's dood stond ik in voor de zorg voor mijn broers en zussen.' Het woord 'oma' klonk zacht, alsof het om begrip vroeg. 'Ik moest hen beschermen.'

Ik voelde hoe mijn wereld in enkele seconden instortte: de oorlog kwam dichterbij, ik moest meteen naar de goede kant overlopen.

'Je wist er dus van!' riep ik, terwijl ik van tafel opstond. Toen al voelde ik dat ik daar nooit meer zou zitten.

'We wilden overleven.' Moeder duwde haar bord weg, tuitte haar lippen en keek met een koude blik naar mijn druktemakerij. Misschien voorvoelde ze dat we elkaar voor het laatst zagen.